

Nárečie sotáckej oblasti pri Sobranciach z hľadiska slovensko-ukrajinských jazykových vzťahov

Martina Čerpková

Filozofická fakulta UPJŠ, Prešov

Sotácka oblasť na území užského nárečia sa rozprestiera na juh až juho-východ od Sobraniec. Je to nárečie dedín, ktoré sú z veľkej časti od seba izolované, a preto je dialekt tejto oblasti dosť nehomogénny. Aj napriek tomu, že jej severovýchodná časť (oblasť zahŕňajúca dedinu Koromľa) zachováva mnohé archaické prvky najlepšie, nemožno zužovať vymedzenie sotáckej enklávy len na najkonzervatívnejšiu Koromľu a okolie. Š. Lipták (1969) pri podrobnejšej analýze vyčlenil na užskom území dvadsať obcí, v ktorých sa možno stretnúť so sotáckymi prvkami (Koromľa, Petrovce, Husák, Bežovce, Jenkovce, Tašola, Záhor, Lekárovce, Choňkovce, Koňuš, Hlivišťa, Jastrabie, Iňačovce, Blatné Remety, Blatná Polianka, Porostov, Kristy, Sentuš, Vysoká nad Uhom). V periférnych častiach oblasti však dochádza k postupnej asimilácii sotáckeho nárečia k užskému stavu a aj keď vymedzenie Š. Liptáka dokazuje, že sotácke nárečie sa neobmedzuje len na zopár centrálnych obcí v bezprostrednej blízkosti slovensko-ukrajinskej štátnej hranice (obce Koromľa, Kolibabovce, Petrovce, Husák), práve severovýchodná časť centra je najkonzervatívnejšia a jej nárečie je najzávažnejším dôkazom samostatnosti sotáckej oblasti pri Sobranciach.

V rámci svojho vývoja bolo nárečie sotáckej oblasti vystavené dvom protichodným tlakom. Niekdajšia štátna správa začleňovala územie na východ od Laborca do Užskej župy. Smerovanie centralizácie k Užhorodu pomáhalo na územie sotáckej oblasti prenášať východoslovenské prvky. V súčasnosti po oddelení ukrajinského a slovenského územia na oblasť pôsobia východoslovenské vplyvy umocňované centrálnym postavením Sobraniec a predovšetkým Michaloviec. Práve toto historické i súčasné pôsobenie z východnej a západnej strany hranice spôsobuje už spomínanú nerovnorodosť oblasti (smerom k hranici narastá pravidelnosť prvkov, ktoré sú aj v ukrajinskom jazyku, resp. v opačnom smere od slovensko-ukrajinskej hranice na západ možno konštatovať stále väčšie prispôsobovanie nárečia stavu vo východoslovenských dialektoch).

Vychádzajúc z polohy v susedstve ukrajinských nárečí a z nevyhnutného kontaktu s východoslovenským jazykovým územím sa dialekt v okolí Sobraniec často hodnotil ako prechodný, resp. pripisoval sa mu ukrajinský pôvod. E. Pauliny v r. 1963 pripúšťa, že tento dialekt mohol vzniknúť poslovenčením ruštiny, na rozdiel od nárečia základnej sotáckej oblasti pri

Humennom a Snine, ktoré má slovenský pôvod. Na druhej strane sa už oveľa skôr upozorňovalo na spojitosť oboch sotáckych oblastí a podobnosť ich nárečí (napr. v r. 1934 V. Vážný i G. Gerovskij).

Na slovensko-ukrajinskú hranicu kladie na začiatku nášho storočia obec Choňkovce, Koňuš, Kolibabovce, Koromľa, Petrovce, Husák, Bežovce, Lekárovce a Záhor i S. Czambel (1906). Kritériom je preňho národnosť obyvateľov obcí, podľa jeho zistení su tu Slováci v prevahe. Ako však sám priznáva, určenie národnosti nebýva v tejto oblasti jednoznačným a sama národnosť nie je svedectvom o nárečí, ktoré v celej zemplínsko-užskej oblasti pokladá za nehotové, prechodné, prípadne poslovenčené.

Zdá sa, že najschodnejšia cesta k objektívnemu hodnoteniu dialektu a jeho vzťahov k východoslovenskej jazykovej oblasti vedie cez metódu analýzy nárečia a vymedzenia ukrajinských prvkov a vplyvov oproti prvkom a vplyvom slovenským. Po uskutočnení nárečového výskumu, ktorého cieľom bola rekonštrukcia hláskoslovnej a tvaroslovnej roviny nárečia sotáckej oblasti pri Sobranciach, možno vyčleniť dva spôsoby realizácie vplyvov východoslovenského pôvodu.

Do prvej skupiny zaraďujeme ukrajinské prvky, ktoré nemožno odvodiť z historického vývinu slovenského jazyka. Do druhej skupiny potom patria ukrajinské prvky, ku ktorým možno nájsť paralely v historickom vývine slovenského jazyka, ktoré sú v slovenčine archaické a ďalším vývinom prekonané.

A Ukrajinské prvky v nárečí

Pôvodom východoslovenské sú tvrdé varianty konsonantov *š, ž*. V slovenčine sú to pôvodne nepárové makké spoluhlásky, v nárečí sotáckej oblasti pri Sobranciach sme však zaznamenali tvary *šetko, žela* (pôvodne *šyto, žyla*). Výskyt tvrdého *ž, š* sa obmedzuje na severovýchodnú časť centra oblasti.

Ďalšou osobitosťou je makký konsonant *č*, ktorý nepochádza z asibilácie (*čerkeu, čeli*). Vo východnej slovenčine pôvodné *č* a *c* splynuli do jediného tvrdého *c* a stali sa opozíciou nového *č* z asibilácie.

Východoslovenský pôvod má i striednica *ou* za slabičné *l* (*vouk, poum, žouti*). Skupina *-ou* je v nárečí veľmi častá aj ako morfológická prípona substantív a adjektív.

Na tomto mieste treba aspoň spomenúť zložitý problém sotáckeho prízvuku a jeho vzťahu k východoslovenskej jazykovej situácii. Prízvuk je voľný, ale oproti východoslovenským jazykom silne morfológizovaný. Dnes je názor na jeho spatosť s kvantitou (prízvuk ako príznak kvantity) vyvrátený.

V morfológii sú príkladom na posun k ukrajinskému stavu tvary nom. pl. životných substantív mužského rodu, ktoré sa však nevyskytujú pravidel-